

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Haridusinnovatsiooni õppekava

Ester Tamm

**Muusikaõpetajate hinnangud probleemset ja mitteprobleemset käituvate
eelkooliealiste laste sotsiaalsete oskuste kohta lasteaia muusikatundides**

Magistritöö

Juhendaja: TÜ haridusteaduste kaasprofessor Kristi Kõiv

Tartu 2023

Kokkuvõte

Muusikaõpetajate hinnangud probleemset ja mitteprobleemset käituvate eelkooliealiste laste sotsiaalsete oskuste kohta muusikatundides

Koolieelses eas peetakse muusikalisi tegevusi üheks oluliseks võimaluseks lapse üldise, sotsiaalse ja emotsionaalse arengu toetajana, sellest tulenevalt oli käesoleva magistr töö eesmärgiks välja selgitada muusikaõpetajate hinnangud probleemset ja mitteprobleemset käituvate eelkooliealiste laste sotsiaalsete oskuste kohta lasteaia muusikalistes tegevustes. Magistr töö kasutati kolmetasandilist klastervalimit. Uurimistöös rakendati kombineeritud uurimismeetodit, andmeid koguti Tugevuste ja raskuste küsimustiku kui ka poolstruktureeritud intervjuud abil, analüüsid andmeid vastavalt kas kvantitatiivselt või kvalitatiivselt. Uuringu esimeses faasis moodustati alavalim viie eelkooliea lasteasutuse 5-6 aastaste laste rühma õpetajatest; uuringu teises faasis moodustati kaks 5-6 aastaste eelkooliealiste laste - probleemset käitumisega ja mitteprobleemset käitumisega laste gruppi ning uuringu kolmandas faasis moodustati kolmas alavalim, kuhu kuulusid kõigi viie uurimuses osalenud koolieelse lasteasutuse muusikaõpetajad. Uurimistulemustest selgus, et uurimuses osalenud muusikaõpetajate hinnangul olid muusikalised tegevused mõlema grupi eelkooliealistele laste sotsiaalsete oskuste arengus olulise tähtsusega ning muusikaliste tegevuste kaudu koolieelses eas oli võimalik toetada eelkõige probleemsete lapse sotsiaal-emotsionaalsete oskuste arengut laulmise, laulu- ja pillimängu kaudu nii ühiselt, kui ka individuaalselt.

Võtmesõnad: sotsiaalsed oskused koolieelses eas, muusikalised tegevused, eelkooliealised lapsed, emotsionaal- ja käitumiskeskused

Abstract**Music teachers' assessments of problematic and non-problematic preschool children's social skills in music lessons**

Musical activities are considered as one of the main opportunities to support the general, social and emotional development of the preschool children; therefore the aim of this master's thesis was to describe music teachers' opinions about problematic and non-problematic preschool children's social skills in musical activities in kindergarten. A three-level cluster sample was used as study design. A combined research method was applied in the study. Data were collected using the Strengths and Difficulties Questionnaires and semi-structured interviews, and data were analysed quantitatively and qualitatively. In the first phase of the study, a sub-sample was formed from teachers of 5-6 year old children in five preschool institutions; in the second phase of the study two groups of 5-6 year old preschool children with problematic behaviour and non-problematic behaviour were formed; and in the third phase of the study a third sub-sample was formed including music teachers from all those five kindergarten that participated in the study. The music teachers who participated in the research described that musical activities were essential in the development of social skills of preschool children for both preschool children's groups; and through musical activities it was possible to support mainly the development of the social-emotional skills of problematic children through singing, singing and playing instruments, both acting together and individually.

Keywords: social skills in preschool age, musical activities; preschool children, emotional and behavioral difficulties

Sisukord

<i>Sissejuhatus</i>	5
1. <i>Teoreetiline ülevaade</i>	6
1.1. <i>Lapse arengu toetamine koolieelses eas muusika kaudu</i>	6
1.2. <i>Sotsiaalne areng koolieelses eas</i>	8
1.3. <i>Sotsiaalsed oskused koolieelses eas</i>	9
1.4. <i>Sotsiaal-emotsionaalsete oskuste arendamine lasteaia muusikalistes tegevustes</i>	10
2. <i>Metoodika</i>	11
2.1. <i>Uurimuse disain ja uuritavad</i>	11
2.2. <i>Protseduur</i>	13
2.3. <i>Mõõtevahendid ja andmeanalüüs</i>	14
2.3.1. <i>Tugevuste ja raskuste küsimustik</i>	14
2.3.2. <i>Intervjuu</i>	14
2.3.3. <i>Andmeanalüüs</i>	15
3. <i>Tulemused</i>	16
3.1. <i>Probleemselt käituvate eelkooliealiste laste sotsiaalsed oskused muusikalistes tegevustes muusikaõpetajate hinnangul</i>	17
3.1.1. <i>Eelkoolialise lapse muusikalist arengut toetav õpetaja poolne käitumine</i>	18
3.1.2. <i>Interpersonaalne käitumine</i>	19
3.1.3. <i>Endaga seotud käitumine</i>	21
3.1.4. <i>Ülesandega seotud käitumine</i>	22
3.1.5. <i>Probleemselt käituvate eelkooliealiste laste sotsiaal-emotsionaalsed oskused muusikalistes tegevustes</i>	24
3.2. <i>Mitteprobleemselt käituvate eelkooliealiste laste sotsiaalne areng muusikalistes tegevustes muusikaõpetajate hinnangul</i>	25
3.2.1. <i>Eelkoolialise lapse muusikalist arengut toetav õpetaja poolne käitumine</i>	26
3.2.2. <i>Interpersonaalne käitumine</i>	27
3.2.3. <i>Endaga seotud käitumine</i>	28
3.2.4. <i>Ülesandega seotud käitumine</i>	28
3.2.5. <i>Mitteprobleemselt käituvate eelkooliealiste laste sotsiaalemotsionaalsed oskused muusikaliste tegevustes</i>	29
4. <i>Arutelu</i>	29
<i>Piirangud</i>	33
<i>Töö praktiline väärtus</i>	33
<i>Kasutatud kirjandus</i>	35

Sissejuhatus

Kreeka filosoof Platon on defineerinud haridust, kui voorust, mis peab kõigepealt algama lastest (Stamou, 2002). Ka tänapäevaste uuringute põhjal (Koury, 2009) muusikaõpetuse mõjust eelkooliealiste lastele on leitud, et muusikalised tegevused on alushariduses laste sotsialiseerumisel olnud populaarsed, domineerivad ja universaalsed osad õppetegevuses ning muusikalistel tegevustel on oluline roll laste sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arenemisel (Koury, 2009).

Gooding'i (2009) kohaselt on hästi omandatud sotsiaalsed ja emotsionaalsed oskused teiste oskuste kõrval ennastjuhtiva inimese elus oluliseks aluseks. Selles tulenevalt on oluline välja tuua, et hästi arenenud sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskusega eelkooliealisel lapsel on arenguliselt kättesaadav teadmised omaenda tunnetusvõimete ja teadmiste kohta, millest tulenevalt suudab laps põhjendada oma tegutsemise asjakohasust tema jaoks tavalistes olukordades (Kikas, 2005). Lapse tulevikuoskuste kujunemise ja kõrgete akadeemiliste tulemuste saavutamise seisukohast on muusikalistel tegevustel koolieelses eas kanda oluline roll laste sotsiaal-emotsionaalsete oskuste kujunemisel, kuna muusikaõpetust koolieelses eas nähakse ühe võimalusena, mille kaudu on võimalik arendada ja kujundada lapsele eluks vajalikke isiksuseomadusi ja oskuseid (Koolieelse lasteasutuse..., 2008).

Muldma ja Kiilu (2009) on seisukohal, et muusikaõpetus on suuresti eelduseks traditsioonide ja uuenduslikkuse kujundamisele muusikaliste tegevuste kaudu. Lasteaia muusikalised tegevused toetavad laste subjektiivse heaolu saavutamist ja sotsiaal-emotsionaalsete oskuste arengut. Vinter jt (2014) soovivad eelkooliealiste laste üldpädevuste arendamiseks meetodilist mitmekesisust, julgustades igapäevases õppetöös kasutama uudseid õppemeetodeid selleks, et toetada lapse sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut muusikaliste tegevuste kaudu.

Tuginedes ülaltoodule võib öelda, et õppimise mitmekesisemaks muutmine toetab lapse igakülgset arengut ning sellest lähtuvalt on muusikalistel tegevustel lapse sotsiaalse ja emotsionaalse arengu osas kanda oluline roll. Sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arendamisel vajavad lapsed mitmekülgset täiskasvanu poolset tuge, selleks et anda võimalus positiivsete emotsioonide ja kogemuste tekkimisele, mis omakorda aitavad lapsel kasvada ennastjuhtivaks inimeseks. Puudujäägid laste sotsiaalemotsionaalses arengus võivad kajastuda probleemide tekkes. Probleeme eelkoolieas võib aidata vältida või lahendada osalemine

muusikalistes tegevustes. Siit kerkib üles uurimisprobleem- millised on võimalused probleemsealt käituvate laste sotsiaalse arengu toetamiseks muusikaliste tegevuste kaudu.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on välja selgitada muusikaõpetajate hinnangud probleemsealt ja mitteprobleemsealt käituvate 5-6 aastaste eelkooliealiste laste sotsiaalsete oskuste kohta muusikatundides.

1. Teoreetiline ülevaade

1.1. Lapse arengu toetamine koolieelses eas muusika kaudu

Nii, nagu mujal maailmas, püütakse ka Eestis anda rohkem ruumi uutele haridusstrateegiatele, mis peaksid olema aluseks visioonist alushariduse tulevikuvormidele, ent seda peetakse omakorda veel meie haridussüsteemis üheks väljakutseks paljude seas. Eestis on jäetud õpetajatele autonoomia kaasata õpetamisse kaasaegsetest haridusstrateegiatest tulenevaid printsiipe, mis hõlmavad endas ühiseid arutelusid, rühmatöid ja probleemilahendamisoskuse arendamist (Talts *et al.*, 2009).

Hallam ja Himonides (2022) toovad välja, et muusikaliste tegevuste rolli peetakse märkimisväärseks osaks laste sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arendamisel. Samuti lisavad nad, et muusikaga tegelemine on rahuldust pakkuv ning nad lisavad, et muusikalistes tegevustes osalemine arendab sotsiaalseid oskuseid ja toetab kultuurilise tausta kujunemist. Muusikaliste tegevuste kaudu tugevneb ühtekuuluvustunne, saab toetada grupi identiteedi kujunemist ja säilitamist, arendada kollektiivset mõtlemist, kasvatada emotsionaalset eneseväljendust ja anda vastavaid kogemusi (Hallam & Himonides, 2022). Koolieelse lasteasutuse Riikliku õppekava (2008) üldeesmärgist lähtuvalt "toetab õppe- ja kasvatustegevus lapse kehalist, vaimset, sotsiaalset ja emotsionaalset arengut, mille tulemusel kujuneb lapsel terviklik ja positiivne minapilt, ümbritseva keskkonna mõistmine, eetiline käitumine (...) ning arenevad mängu-, õpi-, sotsiaalsed ja enesekohased oskused". Tervise parandamisega seotud ennetav tegutsemine muusika abil on maailmas järjest enam kõlapinda leidmas (Mellov, 1999). Üha rohkem on leidumas tõendeid muusika, kui võimsa vahendi kohta laste kognitiivse, sotsiaalse ja emotsionaalse arengu toetajana (Pehk, 2005 ; Rüütel *et al.*, 2001). Seetõttu on oluline välja tuua, et muusikalistes tegevustes osalemine aitab kaasa võimalusele ennast tulevikus selgelt ja arusaadavalt väljendada ning samuti aitab muusikaga tegelemine endaga tulevikus paremini toime tulla (Kask, 2018).

Mellov (1999) kirjeldab, et muusika on vahend, mis aitab inimesel end avada ja avastada, aitab iseennast tundma õppida ja enese üle reflekteerida, ta lisab, et muusika köidab inimese meeli tervikuna ning muusikal on võime mõjuda pingeid vabastavalt. Samuti toovad Häidkind jt (2013) välja, et muusikaliste tegevuste kaudu on võimalik lastel ennast väljendada erinevalt, selle jaoks on oluline, et muusikaõpetaja tähelepanekute abil oleks võimalik leida igale lapsele parim lahendus, mis aitaks last toetada ja arendada. Sellest tulenevalt on muusikaõpetajal võimalus vastavalt vajadusele rakendada enda töös individuaalset lähenemist või tööd väikeste gruppidega selleks, et toetada näiteks andekate laste arengut või aidata pikalt puudunud lapsed järjele (Häidkind, *et al.*, 2013). Erinevad uuringud kinnitavad, et muusikalistel tegevustel (Hallam, 2010; Ilari, 2016; Weinberger, 1998) ja täiskasvanul (Kõiv, 2003) on lapse sotsiaalsete oskuste arengu toetamisel kanda väga oluline roll. Samuti näitavad Steve Oare (2011; 2012) uuringud järjekindlalt, et muusikalistes tegevustes osalemine toob kasu kõigi laste sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengule, olenemata sellest, kas laps kuulub riskirühma või mitte.

Young (2003) toob välja, et on leitud seos muusikalistes tegevustes osalemise ja lapse erinevate oskuste arengu vahel, näiteks kognitiivsed, keelelised, motoorikaga seotud ning sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste areng. Varasemalt läbi viidud juhtumiuuringud näitavad, et probleemset käituvate lastega kontakti loomiseks ja enese reguleerimise oskuste arendamiseks on võimalik kasutada muusikalisi tegevusi, kui võimalikku muutuste kujundajat (Beer & Birnbaum, 2019) laste sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengul. Sloboda (2000) kirjutab oma raamatus "Muusikaline meel", et kuigi lapse arengu alase kirjanduse kasv on jõuline, pole kognitiivset psühholoogiat kuigi palju muusikapedagoogikas ega -hariduses rakendatud. Ta toob välja, et katse eksitus meetodil töötamise kerkimine nähtavale muutis teooriale toetava õpetamise kiiresti vanamoodsaks ning takistas katseliste uurimuste rakendamist muusika õppimisel. Seetõttu on viimasel ajal kasvanud suur huvi võimaluse vastu, et muusikaga tegelemine aitab inimesel arendada erinevaid tunnetusega seotud valdkondasid. Näiteks pöörab Pehk (2005) tähelepanu asjaolule, et harmoonia on muusikaline element, mis mõjub inimese tunnetele ja emotsioonidele, harmooniate vaheldumine muusikas on sarnane inimese tundeelu vaheldumisele. Samuti lisab Pehk (2005), et meloodia, muusika iseloomustajana, mõjutab mõttetgevust.

Ots (2005) toob välja, et õppija üldoskuste arengu kirjeldamine õppekavas on lapse arengu hindamisel abivahendiks, näiteks võimalike käitumisraskuste märkamiseks ja mõistmiseks ning Pehk (2001) lisab, et hetkeseisundi või meeleolu parandamiseks võib abiks olla toetav muusikapala või muusikalise fraasi kasutamine erinevates olukordades

toimetulemisel. Erinevate oskuste kujunemise toetamise kõrval on lapse märkamine ja tunnustamine. Selles osas on koolieelses lasteasutuse muusikaõpetajatel teiste õpetajate kõrval laste õpetamisel tähtis roll- anda lapsele positiivne õpikogemus, mille kaudu toetatakse lapse positiivse minapildi kujunemist.

Õpetaja on see, kes loob lapsele, kui arenevale indiviidile, õppimiseks sobiva keskkonna, kus lapsel on turvaline ja meeldiv areneda ja kasvada (Sikka, 2009). Lapse ja õpetaja omavahelised suhtlemisprotsessid võivad oluliselt mõjutada nende vahelist emotsionaalsete suhete kvaliteeti. Lastel, kellel on kogemusi lähedaste suhetega peres, on suurem tõenäosus tasakaalukale suhtele õpetajaga (Talts, 2009). Stamou (2002) toob välja, et kui õpitud oskused ja mõtlemine ükskord omavahelisi seoseid hakkavad looma, tekib kahe viimase vahel kooskõla, mis kinnitab, et mingisuguseid kindlaid oskuseid on eesmärgipäraselt harjutatud. Efektiivne õppimine saab toimuda siis, kui õpetaja suudab lapsele vastastikku rikkaliku emotsionaalse suhte kaudu pakkuda positiivseid õpikogemusi.

1.2. Sotsiaalne areng koolieelses eas

Inimene, hoolimata vanusest ja soost, vajab kasvamiseks ja arenemiseks kontakti teiste inimestega. Sotsiaalse arengu kontekstis saab rääkida kahest protsessist- sotsialisatsioon ja individualisatsioon. Nende kahe protsessi mõistes käsitletakse grupi mõju inimese arengule ja inimese enda indiviidipõhist arengut (Kõiv, 2003). Saks ja Virnas (2018) toovad välja, et sotsiaalsete oskuste areng ei toimu iseeneslikult, vaid protsesside kaudu, mis on seotud nende oskuste arendamisega ja sotsiaalsete oskuste õpetamine peaks alguse saama juba varajases lapseeas. Lapseeas omandatud sotsiaalsed oskused mõjutavad elu jooksul meie suhteid, hoiakuid ja kogemusi. Matkimist, kui sotsiaalse õppimise suunda lapseeas peetakse igasuguste hoiakute ja väärtuste baasiks (Henno, 2005). Koolieelses eas toetamata ja arendamata jäänud sotsiaalsed oskused tekitavad sotsiaalsest aspektist lähtudes puudujääke ning need puudujäägid võivad omakorda tekitada kohanematuse ja võimetuse tunde, luua ebaedukaid sotsiaalseid suhteid ja viia kurvameelsuseni (Simpson, 2013).

Saat (2005) kirjutab, et viimasel ajal on sotsiaalsete oskuste arengu valdkond köitnud lastega töötavate spetsialistide tähelepanu kuna järjest enam on kasvamas vajadus mõõta ja hinnata laste sotsiaalseid oskusi. Ta lisab, et seda võib põhjustada traditsiooniline õppetöö, kus tähelepanu on koondunud akadeemilise õppekava täitmisele ning vähem saavad tähelepanu õppetöö käigus suhete ja emotsioonidega seotud teadmised ja oskused. Kõiv (2003) toob välja, et nii sotsialisatsioon, kui individualisatsioon on need kaks arengu poolt,

mis on erilise tähelepanu all lapse sotsiaalse kohanemise ja sotsiaalsete oskuste arengu seisukohalt. Ta lisab, et nende kahe protsessiga seotud funktsionaalsed häired toovad omavahelisel lõimumisel kaasa konfliktiolukordi, sotsiaalset isoleeritust, agressiivset käitumist ning probleeme vaimsel ja emotsionaalsel arengul.

1.3. Sotsiaalsed oskused koolieelses eas

Sotsiaalsed oskused on kogum tegevustest, mis arenevad sotsiaalse arengu käigus. Nende tegevuste arendamine aitab algatada ja säilitada positiivseid sotsiaalseid suhteid, toetab aktsepteeritust eakaaslaste poolt, pakub rahuldust sotsiaalsel kohanemisel ümbrusega seotult ning toetab tõhusat toimetulekut sotsiaalselt laiaulatuslikus keskkonnas (Kõiv, 2003). Kikas (2005) rõhutab, et tõhusad sotsiaalsed oskused on elus edukaks toimimiseks üliolulised ja muusikaga tegelemine pakub sotsiaalset tasakaalu (Sloboda, 2000).

Kikas (2005) kirjeldab, et tuttavas keskkonnas ei ole tegevuste lühiajaline planeerimine lapse jaoks raskusi tekitav. Uutes olukordades aga on laps võimeline looma lihtsamaid õpiolukordi ja juhtima neid õpetaja abiga. Samuti rõhutab Kikas (2005), et tegevuste planeerimise ja organiseerimisega on hädas ka hilisemas eas olevad lapsed. Lane jt (2004) toovad välja, et sotsiaalsed oskused võivad mõjutada õppeedukust, kaaslastega suhteid, peresuhteid, tööhõivet ning koolivälisist ja vaba aja tegevust. Lapsed ja noorukid, kellel on akadeemiline, sotsiaalne ja käitumuslik puudujääk, on ohus nii lühiajaliste kui ka pikaajaliste negatiivsete sotsiaalsete ja akadeemiliste tulemuste mõistes (Lane *et al.*, 2004). Lisaks on õpilased, kellel esineb puudujääke sotsiaalsete oskuste arengu vallas tõenäolisemalt eakaaslaste poolt eemale tõugatud ja nad langevad tõenäolisemalt kiusamise ohvriks (Milsom & Glanville, 2009). Kikas (2005) rõhutab, et tõhusad sotsiaalsed oskused on elus edukaks toimimiseks üliolulised ja muusikaga tegelemine pakub sotsiaalset tasakaalu (Sloboda, 2000).

Erinevate spetsialistide kogemused toovad esile, et suurem osa lapsi omandab sotsiaalsed oskused kerge vaevaga ja arenguetapilisest aspektist vaadatuna õigeaegselt, kuid samal hetkel on ka hulk lapsi, kes vajavad tuge ja peavad tegema suuremaid pingutusi, mis aitavad panna aluse toimivate sotsiaalsete suhete ja käitumisviiside tekkimisele (Saat, 2005). Lapsepõlves omandatud sotsiaalsed oskused mõjutavad elu jooksul inimeste suhteid, hoiakuid ja kogemusi. Matkimist, kui sotsiaalse õppimise suunda lapseas peetakse igasuguste hoiakute ja väärtuste baasiks (Henno, 2005).

1.4. Sotsiaal-emotsionaalsete oskuste arendamine lasteaia muusikalistes tegevustes

Malleus-Kotšegarov jt (2021) on sotsiaal-emotsionaalse oskusi kirjeldanud koosnevana erinevatest osadest, nt teadmised, oskused, uskumused ja motivatsioon, lisades, et laste selle alane pädevus ei arene iseenesest ning sotsiaal-emotsionaalse pädevuse tekkimist ja selle arendamist on vaja teadlikult ja tõenduspõhiselt toetada. Sotsiaal-emotsionaalne oskused aitavad mõista ennast ja teisi, aitavad valida sobivaima käitumisviisi ning võimaldavad juhtida ennast ja oma suhteid õppimise kontekstis. Lee jt (2022) toovad oma uurimuses välja, et keel ja sümbolid on kujunenud muusika esitamise kaudu. Muusika abil võib inimestel tekitada emotsioone, panna inimesi meenutama, mida nad on kogenud (mälestused) ning toetada sotsiaalsete oskuste arengut muusika õppimise kaudu. Lisaks loob muusikalistes tegevustes osalemine selliste emotsioonide väljendamiseks turvalise keskkonna. Muusikaliste tegevuste kaudu tekkivatele emotsionaalsele taustale tekivad tugevad sidemed ka muusika ja keele vahel. Samuti rõhutab Muldma (2008), et intellektuaalsete oskuste arendamise kõrval on oluline märgata ka sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengu toetamist kuna õppimisel on need kaks aspekti omavahel tihedalt seotud ning täiendavad teineteist.

Krips (2019) kirjutab, et muusikat seostatakse emotsionaalse tundlikkuse kasvatamisega ning emotsioonide ära tundmist muusikas on seotud omakorda emotsionaalse intelligentsusega. Emotsioonid on inimese elu üks lahutamatu osa. Kõige enam tunneme heaolu meeldivatest emotsioonidest ning püüame vältida negatiivseid emotsioone, mis tekitavad meis ebameeldivust. Simpson (2013) toob oma uurimuses välja, et muusikalisi tegevusi saab kasutada vahendina emotsioonide muutmiseks. Emotsioone kirjeldatakse, kui isiklikel tundumustel põhinevaid reaktsioone meid ümbritsevatele olukordadele (Krips, 2019).

Siinkohal on oluline lisada, et muusikaõpetaja on see, kes äratav lapses huvi muusika kuulamise ja musitseerimise vastu, mille tulemusel aktiveeritakse lapsel positiivsed aistingud seoses emotsioonide kogemisega läbi muusikaliste tegevuse, mis toetab kuulmis- ja rütmitaju arengut (Häidkind *et al.*, 2013). Kuna lapse osalemine muusikalistes tegevustes on talle loomuline, võib muusikaõpetuse eesmärgiks lugeda, et viimane peaks andma võimaluse lapsele loovaks eneseväljenduseks, emotsioonide väljendamiseks ja loominguliseks kogemuseks (Mursell & Glenn, 1931), mille tõttu saab olulisele kohale seada positiivsete emotsioonide ja kogemuste tekkimise muusikaliste tegevuste kaudu lasteaia.

Heinla (2020) kirjeldab, et tänu võimalusele muusika kaudu suhelda ja erinevaid emotsioone kogeda, on võimalik luua tingimused loovuse ja hea tunde tekkimiseks ja erinevate tunnete kogemine on aluseks ka teiste arengu valdkondade toetamisel. Heinla (2020) toob ühe olulise mõttena välja veel, et alusharidus, mis väärtustab loovuse rolli üldises arengus on see, mis toetab lapse kognitiivsete, sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arenemist ning seda arengut peab jätkama koolis õppevaldkondade toetajana. Tuginedes ülaltoodule võib öelda, et sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengu toetamine muusikaliste tegevuste kaudu on tõhus ning mitmekesine õppimine toetab lapse sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut. Nende oskuste arendamisel vajavad lapsed aga mitmekülgset täiskasvanu poolset tuge, selleks et anda võimalus positiivsete emotsioonide ja kogemuste tekkimisele, mis omakorda aitavad lapsel kasvada ennastjuhtivaks inimeseks.

Kuna tõhusad sotsiaalsed (Gooding, 2009) oskused on ennastjuhtiva inimese elus oluliseks aluseks ning muusikalisel tegevustel on koolieelses eas kanda oluline roll laste sotsiaalse arengu toetajana (Muldma & Kiilu, 2009) on oluline uurida, millised on muusikaõpetajate kirjeldused eelkooliealiste laste sotsiaalsete oskuste kohta lasteaia muusikatundides. Magistritöö **eesmärgiks** on välja selgitada muusikaõpetajate hinnangud probleemset ja mitteprobleemset käituvate 5-6 aastaste eelkooliealiste laste sotsiaalsete oskuste kohta muusikatundides.

Töö eesmärgist lähtuvalt on püstitatud **uurimisküsimused**:

1. Kuidas kirjeldavad muusikaõpetajad probleemset käituvate 5-6 aastaste laste sotsiaalseid oskusi muusikaliste tegevuste käigus?
2. Kuidas kirjeldavad muusikaõpetajad mitteprobleemset käituvate 5-6 aastaste laste sotsiaalseid oskusi muusikaliste tegevuste käigus?

2. Metoodika

2.1. Uurimuse disain ja uuritavad

Käesolevas magistritöös kasutati mitmetasandilist valimit, ning antud töös on tegu kolmetasandilise klastervalimiga (Rämmer, 2014; Öunapuu, 2012). Esimese tasandina valiti

mugavusvalimi (Rämmer, 2014) teel välja viis koolieelset lasteasutust ühest piirkonnast. Teise tasandina küsitleti nende eelkooliealiste lasteasutuste rühma õpetajaid, kes töötavad 5-6 aastaste lastega kasutades Tugevuste ja raskuste küsimustikku selleks, et määratleda lapsed, kes kuuluvad probleemsele ja mitteprobleemsele käituvate laste gruppi. Kolmanda tasandina intervjuueeritakse kõiki nendes koolieelses lasteasutuses töötavaid muusikaõpetajaid sobitaud paaride meetodil leitud laste kohta, kes kuuluvad probleemse käitumisega ja mitteprobleemse käitumisega laste gruppi välja selgitamiseks hinnangud laste sotsiaalsete oskuste kohta muusikaliste tegevuste käigus.

Uuringu esimeses faasis moodustati alamvalim viie eelkooliealiste lasteasutuse 5-6 laste rühma õpetajatest. Seitse koolieelse lasteasutuse rühmaõpetajat (naissoost, vanuses 30-60 aastat) andsid hinnangu kõikidele (kokku 71 last, poisse 32 ja tüdrukuid 36, 5-aastaseid 25 ja 6-aastaseid 43) oma rühma (kokku 6 rühma) 5-6 aastastele lastele Tugevuste ja raskuste küsimustiku alusel.

Uuringu teises faasis moodustati kaks 5-6-aastaste eelkooliealiste laste- probleemse käitumisega ja mitteprobleemse käitumisega laste gruppi, toetudes õpetajate poolt antud hinnangutele laste emotsionaalsetele ja käitumisprobleemidele Tugevuste ja raskuste küsimustikuga (TRK). Probleemsele käituvate laste grupi moodustas 11 last (7 tüdrukut, kellest 1 5-aastane ja 6 6-aastased ja 4 poissi, kellest 1 5-aastane ja 3 6-aastased), mitteprobleemse käitumisega laste grupi moodustas 57 last (29 poissi, kellest 13 5-aastased ja 16 6-aastased ja 28 tüdrukut, kellest 12 5-aastased ja 16 6-aastased).

Probleemsele ja mitteprobleemsele käituvate laste grupist moodustati teine osavalim sobitaud paaride meetodil, kusjuures erinevates gruppides oli laste sugu, vanus ja rühm koolieelses lasteasutuses sama. Probleemsele käituvate eelkooliealised laste grupi moodustamiseks leiti igast rühmast kaks last, kellel TRK soorid vähemalt kahe probleemiga seoses viiest ületasid piirväärtuse (piiripealse ja anormaalse) künnist ning mitteprobleemse käitumisega lastest sobitatud paaride meetodil (sama rühma laps, samast soost, sama vana), kelle TRK skoorid jäid kõigi probleemide lõikes norm skoori tasemele.

Seega moodustas probleemsele käituvate laste grupp teise osavalimi, kuhu kuulus 10 last, kellest 6 olid 5-aastased ja 4 6-aastased (6 tüdrukut ja 4 poissi) ja mitteprobleemsele käituvate laste gruppi kuulus samuti 10 last- 6 tüdrukut, kellest 6 olid 5-aastased ja 4 olid 6-aastased (6 tüdrukut ja 4 poissi)

Uuringu kolmandas faasis moodustati kolmas alavalim, kuhu kuulusid kõigi viie uurimuses osalenud eelkooliealiste lasteasutuse viis muusikaõpetajat (naissoost, vanuses 40-

80 aastat), kes olid koolieelses lasteasutuses 5-6-aastaste lastega muusikatundides õppeaasta vältel töötanud, kusjuures muusikaõpetajaid intervjueeriti individuaalselt.

2.2. Protseduur

Uuritavate leidmiseks kirjutati ühe piirkonna kõikide lasteaedade (v.a lasteaed, kus töö autor ise töötab) direktoritele või õppejuhtidele, kirjas kirjeldati uurimistöö eesmärki erinevatel uurimuse etappidel ning küsiti kas nende lasteaed on nõus uurimuses osalema (kokku 13 lasteaeda), paludes vastata töö autori saadetud kirjale hoolimata otsusest osaleda või mitte osaleda. Kirjale reageeris 2 direktorit ja 1 õppejuht, kes vastasid, et on kirja edastanud eesmärgist lähtuvalt rühmaõpetajatele ja muusikaõpetajale, kes olid nõus uurimuses osalema. Seejärel paluti jagada õpetajate kontaktandmeid ka uurimistöö autoriga, et siis juba individuaalselt kohtumise aeg kokku leppida selleks, et luua kokkulepped edasiste tegevuste osas.

Meili teel saadetud korduskirja kutsele uurimuses osalemiseks enam ei reageeritud. Seejärel võeti lasteaedadega ühendust telefoni või Facebook Messengeri teel, lepiti kokku kohtumine lasteaia juhiga ning mindi lasteaedadesse kohale, et vahetu kontakti abil uurimusse kaasata samast piirkonnast veel lasteaedasisid. Nõusoleku andnud rühmaõpetajatega vesteldi individuaalselt ning selgitati neile uurimuse eesmärki ja rõhutati nende osalemise olulisust ja uurimistöösse panustamise väärtust. Kolmest külastatud lasteaiaist otsustas osaleda kaks, kus ühest lasteaiaist andis nõusoleku osalemiseks kaks rühmaõpetajat.

Muusikaõpetajatega suheldi meili ja Facebook Messengeri teel ning lepiti nendele sobivas keskkonnas ja ajal intervjuude läbiviimise aeg kokku individuaalselt. Uurijaetikale vastavalt on töös tagatud osalejate anonüümsus ja andmete konfidentsiaalsus, uuritavaid teavitatakse ja informeeritakse kõikidest uurimusega seotud aspektidest. Lapsi, kelle kohta muusikaõpetajad personaalseid hinnanguid individuaalintervjuu käigus annavad on andsid oli kokku 20.

Käesolev uurimus viidi läbi kolmes faasis. Esimeses osas kasutati Tugevuste ja raskuste küsimustikku, leitud viie koolieelse lasteasutuse õpetajatele probleemset ja mitteprobleemset käituvate eelkooliealiste laste skriinimiseks, mis võimaldas uurimuse teises faasis jagada eelkooliealised lapsed kahte gruppi – probleemset ja mitteprobleemset käituvad 5-6-aastased eelkooliealised lapsed. Uurimuse kolmandas faasis kasutati intervjuud uurimaks muusikaõpetajate hinnanguid eelkooliealiste laste sotsiaalsete oskuste kohta muusikatundides

ja muusikaõpetajatega viidi läbi individuaalsed intervjuud mõlema moodustunud laste grupi liikmete kohta anonüümselt. Intervjuudes osalenud uuritavate ja intervjuu käigus kasutatud nimed asendati pseudonüümidega (nt MÕ1, MÕ2, MÕ3, ...)

Uurimistöö käigus ei kahjustata osalisi ühelgi moel, mis tähendab, et uurimuse esimene osa viidi läbi aususe ja konfidentsiaalsuse põhimõttel. Uurimuses osalenud lasteaedadele ja rühmaõpetajatele tagati konfidentsiaalsus ja samuti informeeriti osalejaid kõikidest uurimusega seotud aspektidest. Uurimuses osalejad olid nõus vabatahtlikult käesolevas uurimuses osalema (Teadustöö eetika, s.a).

2.3. Mõõtevahendid ja andmeanalüüs

2.3.1. Tugevuste ja raskuste küsimustik

Uurimistöö eesmärgist tulenevalt rakendati kombineeritud andmekogumismeetodit (Õunapuu, 2010). Kvantitatiivse andmekogumismeetodina rakendati Tugevuste ja raskuste küsimustikku (SDQ; *Strength & Difficulties Questionnaire*; Goodman, 1997) probleemset ja mitteprobleemset käituvate eelkooliealiste laste määramiseks.

Tugevuste ja raskuste küsimustikku peetakse üheks enimkasutatavaks instrumendiks, millega on võimalik uurida laste emotsionaalseid ja käitumisprobleeme (Richter, *et al.*, 2011). Küsimustik sisaldab nelja alaskaalat käitumis- ja emotsionaalprobleemide kohta: emotsionaalsed, käitumise ja eakaaslastega seotud probleemid ning hüperaktiivsus, millest koosneb probleemide skaala. Viiendanaks skaalaks on prosotsiaalse käitumise skaala. Igale skaalale kuulub 5 väidet. Küsimustik koosneb 25st küsimusest, millele antakse hinnang 3-punktilisel skaalal järgnevalt: vale- 0, osaliselt õige- 1 ja kindlasti õige- 2. Alaskaala probleemide kohta näitab sagedasemaid probleeme ning prosotsiaalse käitumise skaala kõrgem skoor näitab positiivset käitumist ning iga alaskaala alla kuulub 5 väidet. Võttes arvesse iga viie alaskaala skooore loeti skoorid kuuluvaks kas normaalseks piiripealse või anormaalse kategooria alla kuuluvaks vastavalt TRK skoorimisjuhendile (SDQ Scoring, 2016).

2.3.2. Intervjuu

Kvalitatiivse andmekogumismeetodina kasutati poolstruktureeritud intervjuusid, kuna selline lähenemine annab võimaluse lähtuda eelnevalt koostatud intervjuukavast, samuti annab see

võimaluse muuta küsimuste järjekorda ning vajadusel küsida lisaküsimusi (Lepik *et al.*, 2014). Õunapuu (2014) sõnul annab kvalitatiivne uurimisviis võimaluse mõista ja selgitada sotsiaalseid olukordi, kus uuritakse „inimeste kogemust ja seda, mis tähenduse nad ise oma kogemusele annavad“ (Õunapuu, 2014, lk 53).

Teiseks andmekogumismeetodiks oli poolstruktureeritud intervjuu, mis koostati juhendajaga koostöös teaduskirjanduse alusel muusikaõpetajatele, uurimaks muusikaõpetajate arusaamasid probleemset ja mitteprobleemset käituvate eelkooliealiste laste sotsiaalsete oskuste kohta muusikatundides. Laherand (2008) toob välja, et intervjuu eeliseks on paindlikus ning kohandatavus vastavalt olukorrale ja vastajatele.

Intervjuu kava koostamisel toetuti Gooding'i (2009) laste sotsiaalsete oskuste kirjeldusele muusikatunnis küsimuste lõikes, mille eestindamisel kasutati tõlge-tagasitõlge meetodikat. Intervjuuküsimused olid näiteks: „Kas N väljendab muusikatundides oma tundeid sõnadega? Kuidas?“; „Kas N väljendab oma positiivseid tundeid muusikatundides? Kuidas ta seda teeb?“; „Kui N läheb muusikatundides endast välja, kas ta kontrollib enda tundeid. Kuidas ta seda teeb?“. Intervjuu alguses esitati sissejuhatav küsimus: „Palun iseloomustage oma sõnadega N sotsiaalset arengut. Tooge palun näide, kuidas väljendub N sotsiaalne kompetentsus muusikatunnis“.

Intervjuud salvestati telefoni diktofoniga, kasutades selleks programmi *voice memos* ja edasi transkribeeriti intervjuud veebipõhises kõnetuvastusprogrammis *Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech* (Alumäe *et al.*, 2018), intervjuude transkribeeritud tekstid korrastati programmi *voice walker* abil.

Muusikaõpetajatega viidi intervjuud läbi individuaalselt. Intervjuude usaldusvääruse tõstmiseks viidi läbi proovi-intervjuu. Proovi-intervjuu käigus selgus, et küsimustikus on üks ebasobiv küsimus, mis peale proovi-intervjuud küsimustikust eemaldati: „Kas N leiab aktsepteeritud võimalusi muusikatunnis vabal ajal tegutsemiseks? Kuidas see väljendub?“. Intervjuu koosnes 27st põhiküsimusest, ühest sissejuhatavast küsimusest (Palun iseloomustage oma sõnadega N sotsiaalset arengut. Tooge palun näide, kuidas väljendub N sotsiaalne kompetentsus muusikatunnis.) ja ühest lisaküsimusest: „Mida sooviksite veel lisada?“.

2.3.3. Andmeanalüüs

Töös rakendati kombineeritud sisuanalüüsi (kvantitatiivne ja kvalitatiivne). Uurimuse esimeses faasis eitati paber kandjal ankeedid koolieelse lasteasutuse õpetajatele ja seejärel

andsid uuritavad Tugevuste ja raskuste küsimustikku kasutades hinnangu eelkooliealiste laste kohta. Uurimuse teises faasis koguti ankeediga saadud andmed kokku ja seejärel skooriti andmed toodud normide järgi (Scoring the SDQ, 2016). Kvantitatiivse andmeanalüüsi tulemusena moodustus kaks gruppi – probleemsealt käituvad eelkooliealised lapsed ja mitteprobleemsealt käituvad eelkooliealised lapsed.

Uurimuse kolmandas faasis kasutati kvalitatiivset induktiivset sisuanalüüsi intervjuuandmete analüüsimiseks. Töö autori poolt läbi viidud ja telefoni diktofoniga salvestatud individuaalsed intervjuud (4 intervjuud) muusikaõpetajatega transkribeeriti tekstifailideks veebipõhise kõnetuvastusprogrammi abil (Alumäe *et al.*, 2018) ning ühe intervjuu jooksul kasutati programmi *voice walker* ning transkribeeriti teksti käsitsi. Veebipõhise kõnetuvastusprogrammi (Alumäe, *et al.*, 2018) abil transkribeeritud tekstid kuulati selguse mõttes uuesti üle ning vajadusel parandati segased kohad tekstis selliselt, et tekst kattuks helisalvestuses oleva jutuga.

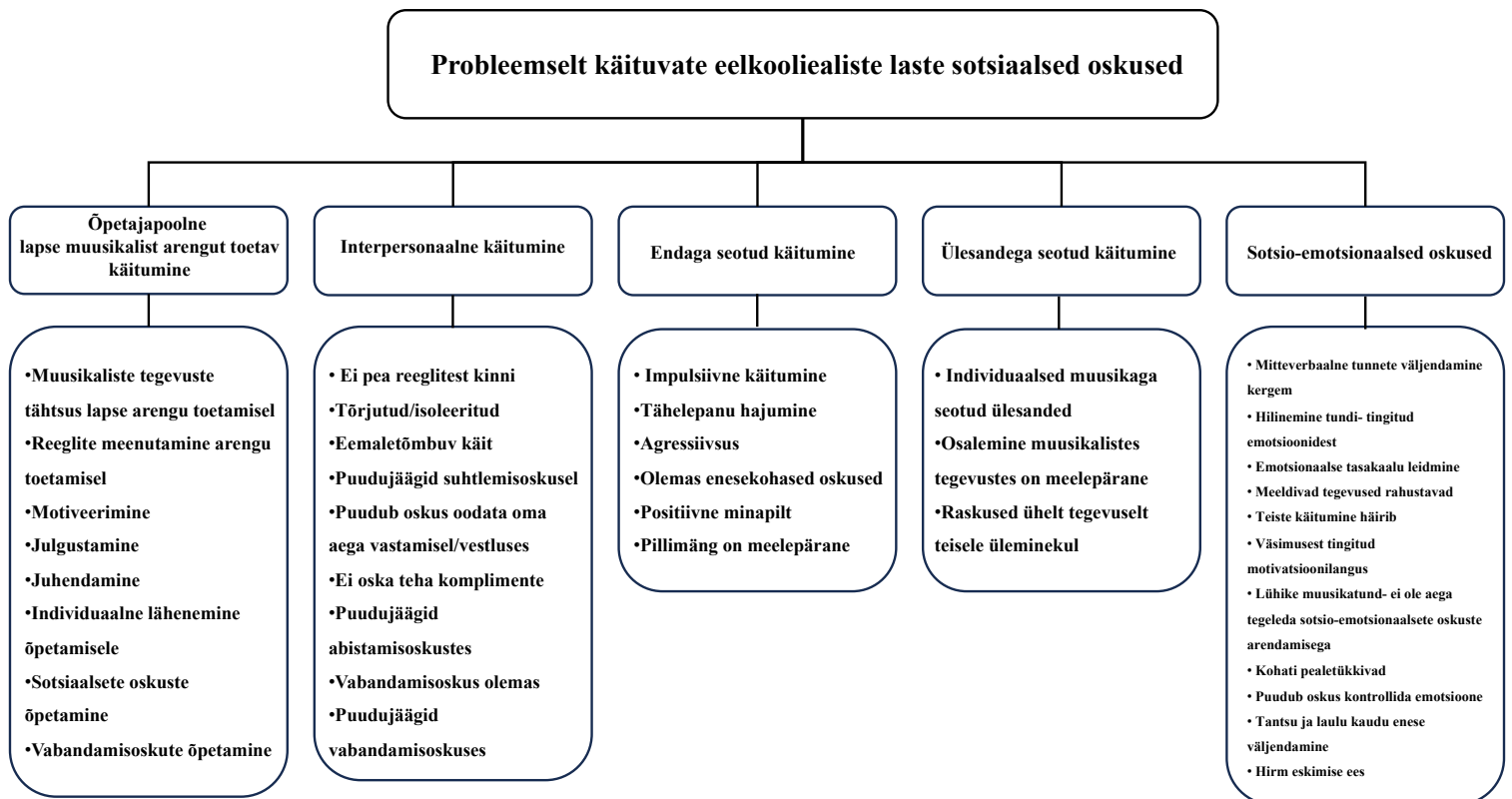
Transkribeeritud ja korrastatud (kirjastiil Times New Roman, reavahe 1,5 pt) tekstide kogumaht oli 125 lk. Konfidentsiaalsuse tagamiseks olid kõik uurimusega seotud materjalid kaitstud mitmetasandilist autentimist vajavas arvutis, kuhu pääses ligi käesoleva uurimistöö autor vaid oma sõrmejälje ja parooliga. Uurimuses osalejate nimed asendati pseudonüümidega. Intervjuu tekstide analüüsimiseks otsiti transkribeeritud tekstidest olulisi tähendusi, loodi koodid ja moodustati kategooriad.

Kodeerimiseks kasutati *QCAmap* programmi, kuhu laeti üles transkriptsioonide *.txt* failid. Kodeerimise eesmärk oli koondada intervjuude vastused sarnaste kategooriate alla, et moodustuks terviklik ülevaade intervjuude vastustest. Näide, kuidas esimese uurimisküsimuse kohta moodustusid koodidest kategooriad on toodud välja joonisel 1. Uurimistulemuste usaldusväarsuse tõstmiseks kaasati kaaskodeerija, et näha, kas kaaskodeerija jaoks on tulemuste sisu arusaadav ja ühtib töö autori omadega. Kaaskodeerimist kasutati ühe intervjuu jooksul.

3. Tulemused

Töö kvalitatiivse osa tulemused on esitatud uurimisküsimuste kaupa lähtuvalt andmeanalüüsis moodustunud kategooriatest. Tulemuste ilmestamiseks kasutatakse tsitaate intervjuudest, mida on sisu mõistmiseks korrigeeritud. Andmeanalüüsi tulemusena tekkinud koodipuu kategooriatest probleemsealt käituvate laste sotsiaalsete oskuste kohta on välja toodud joonisel 1, moodustus neli peakategooriat: Õpetajapoolne lapse muusikalist arengut toetav käitumine,

interpersonaalne käitumine, endaga seotud käitumine, ülesandega seotud käitumine. Intervjuudes küsiti küsimusi küll sotsiaalsete oskuste kohta, kuid intervjuude kodeerimise faasis tekkis juurde veel üks, viies peakategooria- sotsio-emotsionaalsed oskused. Esmalt esitatakse tulemused probleemset käituvate laste sotsiaalsete oskuste kohta muusikaõpetajate hinnangul. Uurimuses osalenute nimed, mida tsitaatide juures kasutatakse on asendatud pseudonüümidega MÕ1-MÕ5 (muusikaõpetajad).

Joonis 1. Probleemset käituvate laste grupi liikmete kohta moodustunud koodipuu

3.1. Probleemset käituvate eelkooliealiste laste sotsiaalsed oskused muusikalistes tegevustes muusikaõpetajate hinnangul

Esimese uurimisküsimusega sooviti teada, kuidas kirjeldavad muusikaõpetajad probleemset käituvate 5-6 aastaste laste sotsiaalset arengut muusikaliste tegevuste käigus.

3.1.1. Eelkooliealise lapse muusikalist arengut toetav õpetaja poolne käitumine

Muusikaõpetajad kirjeldavad, et järjepidev reeglite meenutamine, kordamine ja kinnistamine muusikaliste tegevuste käigus toetab probleemset käituvate laste arengut. Intervjuude tulemustest tuli välja, et probleemset käituvad lapsed vajavad tihti rohkem täisvanu või eakaaslaste poolset juhendamist näiteks pilli-, laulu- või ringmängu ajal, vastavalt lapsele, kas rohkem julgustamist või selleks, et teatud tegevuses reeglitest kinni peetaks.

„Teised võtavad ta kaasa aga siis ta lihtsalt seisab seal.“ (MÕI)

Muusikaõpetajad tõid välja, et probleemset käituva lapse jaoks on muusikalised tegevused väga olulise tähtsusega, muusikaliste kuna need lapsed tahavad tegutseda ja on märgata, et nad soovivad olla tegevustesse igal moel kaasatud, lisati, et nende laste toetamiseks kulub rohkem energiat, kui õpetajatel seda teiste laste kõrvalt pakkuda on. Samuti tuli välja, et muusikaõpetajad pakuvad probleemset käituvatele lastele individuaalset tuge.

Sotsiaalsed oskused, mida muusikaõpetajate hinnangul tuleks lastel arendada on vabandamine, komplimentide tegemine, juhiste järgimine. Veel lisati, et nad ei ole komplimentide ütlemisega teadlikult tegelenud ning oskust komplimente teha ja teistele hästi öelda tuleb teadlikult õpetada ja harjutada. Intervjuude tulemustest tuleb välja, et probleemset käituvatel lastel ei ole suuliste juhiste järgimisega probleeme ja veel lisati, et nende laste jaoks on suuliste juhiste olemasolu väga oluline, kuna see võib olla nende jaoks väga olulise ja toetava tähtsusega muusikalistes tegevustes osalemisel.

Intervjuueritid muusikaõpetajate seas kerkis esile intervjuutulemustest muusikaõpetajate valmisolek probleemset käituvate eelkooliealiste laste sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengu toetamiseks muusikaliste tegevuste kaudu. Muusikaõpetajad väljendasid, et muusikaõpetus lasteaias on üks olulisemaid õppetegevusi, mille kaudu toetada laste sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut. Ühtlasi on muusikaõpetajad mures muusikaõpetuse kadumise pärast lasteaia. Ühtlasi ei aktsepteeri muusikaõpetajad mõtet viisipidamatust rühmaõpetajast edaspidi lastele muusikalisi tegevusi läbi viimast ning neile ei meeldi mõte, et lastele hakatakse muusikat esitlema vaid elektroonilisel kujul.

Muusikaõpetajad tõid välja, et üks olulisemaid instrumente on inimese enda hääl ning kui seda oskamatult kasutada, võib see tekitada laste muusikaliste oskuste tekkimisele suurt kahju. Lisaks toodi välja, et muusikalistes tegevustes on laste jaoks võimalus tunda rõõmu tegutsemisest pingevabalt. Tuli välja ka, et muusikaõpetajad on mures laste suure koormuse pärast juba koolieelses eas ning nende sõnul ei tohiks lasteaialaste päeva nii tihedalt täis organiseerida.

„Professionaalne muusikaharidus alushariduses on ülioluline, see on ülioluline, sest ma ei kujutaks ette, et nähes praegu seda enda praktikas, ma olen ju väga pikka aega olnud muusikaõpetaja, siis see üleküllus, mis on praegu lastel tekkinud. Et kui neid nagu kogu selle mäsu juures, millega nad nagunii peavad igapäevaselt hakkama saama ja kui neid varakult muusika juurde ei tooda, siis ma ei kujuta ette, mis koolis päriselt saama hakkab, sellepärast, et me ikkagi maast madalast, sõimest peale arendame lapsi muusikaliselt. Nad õpivad siin laulma, nad õpivad siin nii-öelda liikuma, nad õpivad siin sõpradega arvestama, nad õpivad siin pille mängima, nad õpivad igasuguseid muusikalisi termineid ja nii edasi. See on tohutu kombo ja ma ei kujuta ette kui tal ei oleks seda põhja all, mille pealt ta tegelikult meie juurest sinna kooli läheb.“ (MÕ5)

Muusikaõpetajad olid seisukohal, et muusikalistes tegevustes osalemine on probleemset käituvate laste jaoks väga oluline, kuna muusikatunnis on võimalik toetada nendel lastel nii sotsiaalsete, kui emotsionaalsete oskuste arengut.

3.1.2. Interpersonaalne käitumine

Õpetajate poolt kirjeldatud probleemset käituvate eelkooliealiste laste seas toodi seoses interpersonaalse käitumisega välja mitmeid erinevaid juhtusid. Laste suur soov tegutsemiseks võib tihti peale väljenduda hääleka osalemisega õppeprotsessis, mis omakorda segab teiste laste keskendumist ja protsessis osalemist, samas on muusikaõpetajad arvamusel, et probleemset käituvad lapsed vajavad siiski grupis tegutsemiseks aktsepteeritud võimalusi. Intervjuude käigus selgus, et probleemset käituvad lapsed küll teavad muusikatunnis kehtestatud reegleid, kuid tihti ei pea nad nendest reeglitest kinni. Arutelude kohta muusikaliste tegevuste käigus toodi välja, et aja puuduse tõttu üldjuhul pikki arutelusid ei arendata. Siiski tulevad tulemustes välja probleemset käituvate laste erinevus muusikatunnis. Näiteks toovad muusikaõpetajad välja, et on lapsi, keda arutelude käigus pole üldse kuulda, kuna nad kasutavad väga vaikset hääletooni rääkimisel ning teisalt on ka neid lapsi, kes kasutavad aruteludes osalemisel liiga valju häält. *„Ta võib olla väga häälekas rühmategevustes just niimoodi, et siis ta ütleb kõva häälega ikka välja, mida tema arvab. Tal on oma arvamus.“ (MÕ2)*

Tuakse välja, et probleemset käituvad lapsed ei pruugi tihtipeale arugi saada, et on midagi valesti teinud. Samas kirjeldavad muusikaõpetajad, et probleemset käituvate laste seas on ka neid, kellel ei ole vabandamise ja tagajärgedega leppimisel probleeme. Interpersonaalse käitumise juures tõid muusikaõpetajad välja, et oskus kasutada sõna ”palun” ja ”tänan” ei tule lastel kergelt. Muusikaõpetajad lisavad, et nende sõnade kasutamine saab kinnistuda olukorras, kus õpetaja ise peab olema eeskujuks. Toodi välja, et sõnad ”palun” ja

”tänan” ei kipu tihtipeale vabatahtlikult ja iseeneslikult tulema. ”*Et kui sa nagu ütled, et palun, siis ta võib sulle otsa vaadata, et noh, et mis siis öeldakse, siis sa pead nagu juhtima tähelepanu küsimusele, et kui sulle midagi pakutakse, siis “mina ütlen, palun, mida sa peaksid vastu ütleva?”, ta ei pruugi seda teada, et seal “aitäh” või “tänan”, ta ei pruugi seda teada, siis sa pead talle juhtima tähelepanu, et “selle peale öeldakse aitäh”. Seda peab meelde tuletama. Et aga iseenesest ei tule.*“ (MÕ2)

Intervjuudest selgus, et probleemset käituvatel lastel on tihti teiste tervitamisel keeruline hoida silmsidet, kuna nende laste jaoks on uude keskkonda sattumisel olulisem esialgu hinnata ümbertoimuvat ning seejärel võibolla luua kontakti ruumis oleva täiskasvanu või eakaaslasega. Muusikaõpetajate kirjeldustes teiste abistamise kohta olid tulemused neutraalsed. Siiski tuleb tähelepanu osutada asjaolule, et isegi, kui probleemset käituvad lapsed on nõus teisi abistama, tuleb muusikaõpetajal abistamiseks eraldi lapse poole pöörduda ning seejärel esitada abipalve. Samas tuleb tulemustes ka selgelt välja vähene laste kaasatus õppeprotsessis. „*Nojah, meil ei ole vajadust olnud meil lihtsalt pole vajadust olnud, aga tähendab sihuke vajadus on küll olnud, et vaat nende pisikeste puhul, et ma tihtipeale neid suuremaid palun, et võtke see väike näiteks tantsima või niimoodi siis nad teevad, võtavad küll...*“ (MÕ2)

Interpersonaalse käitumise juures toodi välja, et vestlustesse või arutellu sekkuvad probleemset käituvad lapsed üldjuhul ootamata oma korda, kuna neil on alati palju öelda ja oma korra ootamine tundub väga pikk aeg olevat, toodi välja ka jõulist sekkumist vestlustesse. Samas tuleb intervjuudest välja, et on ka neid lapsi, kes üldse vestlustest osa ei võta ja on pigem kuulaja rollis.

Intervjuudest välja tulnud tulemused, mis puudutasid komplimentide tegemise ja teistele hästi ütlemise osa, tuli tugevalt esile, et komplimente lapsed ei tee ja teistele hästi ütlemist ei ole samuti ette tulnud. Lisaks tulid muusikaõpetajate kirjeldustest välja ka rühmaõpetajate kehtestatud reeglid, mis kehtivad ka muusikatundides. „*Mul ei tule meelde, oleks, pigem nad ei tee nagu teisele komplimente. Need on teistsugused lapsed, kes teevad.*“ (MÕ2). „*No üldiselt, ega nende rühmas on niiviisi, et neil väga õpetajad ei luba rääkida-suhteliselt kord majas, et ega nad väga jah...*“ (MÕ3)

Muusikaõpetajate kirjelduste järgi ei ole pillide ja vahendite kasutamisel ja jagamisel muusikaliste tegevuste käigus probleemi, kuna pillide ja vahendite kasutamine muusikatunnis on organiseeritud tegevus ning iga lapse kätte jagad pillid õpetaja ning vastavalt kehtestatud reeglitele mängib laps seda pilli, mille ta on endale saanud. Tulemustes, mis näitavad teiste

jälgimist kõnelemise ajal, toodi põhiliselt välja probleeme keskendumisel ja tähelepanu hoidmisel, lisati, et probleemset käituvatel lastel ei tohiks olla vestluse või arutelu käigus kõrval segavaid faktoreid, näiteks pill või vahend. „*Jah, ta võib tegeleda ka sellel ajal muidugi kõrvaliste asjadega või millegi muuga, vaadata hoopis mujale, ta ei pruugi sinu poolegi vaadata. Ja siis ta tegelebki muuga. Teised on korraldusest aru saanud, siis tema ei tea midagi, mida teha. Talle peab nagu alati eraldi ütleva, et nüüd me kuulame ja sina ka kuulad. Ja siis sa lähed jälle ja juhid ta tähelepanu, lähed ja koputad, et sina ikka ka.*“ (MÕ2)

3.1.3. Endaga seotud käitumine

Endaga seotud käitumise tulemusena selgus muusikaõpetajate kirjeldustest, et kui laps on üldjuhul impulsiivse ja endast välja elava käitumisega, siis on tema osalemine rühma aruteludes ja vestlustes üsna häälekas. Samuti tuli välja, et on lapsi, kes üldjuhul vestlustest osa ei võta ning vestlustesse ei sekku ja hoiavad selles osas madalat profiili. Lisaks kirjeldati, et on ka lapsi, kes pigem väldivad teistega kontakti loomist.

„*Keha on selline lodev. Nagu noh, niimoodi kongus ja vajub ära kui sa hakkad tema poole pöörduma, kui üritad talle otsa vaadata ja vaata, et huuled liiguvad siis võib sealt midagi tulla. Aga noh, et teda kuulda...*“ (MÕ1)

Samas toodi välja, et on lapsi, kes otsivad liiga palju tähelepanu ehk elavad endast pigem väljapoole ning julgus eneseväljenduseks on väga hea. Konfliktidega toimetuleku kirjeldustes tuleb muusikaõpetajate hinnangul välja erinevaid olukordi. Kirjeldatakse, et on lapsi, kes vaikselt eemalduvad teistest, nutavad natuke ja seejärel naasevad tegevustesse. Muusikaõpetajad tõid välja, et probleemset käituvatel lastel on tähelepanu hoidmine ühel tegevusel oluliselt lühemaajaline.

„*Ta on juba vaikselt hakanud järgima. Kui pilli kätte saame, siis tal jah on vaja kohe kolistama hakata üldiselt, sest temal veel see reegel meeles ei ole, et tuleb oodata, kui on õige aeg mängida.*“ (MÕ5)

„*Tal on küll niimoodi, et tal võib see tähelepanu korraks olla, aga siis on tal vaja juba hakata ringi vaatama, et mis on kõik toimunud ja mis on ümberringi juhtunud. Mis siin saalis või mis siin väljas on näha...*“ (MÕ5)

Muusikaõpetajad tõid välja, et on lapsi, keda on vaja kohati muusikatunnist eemaldada rühmaõpetaja abiga. Veel toodi välja, et impulsiivset käitumist tuleb probleemset käituvate laste puhul tihti ette olukordades, kus seda vaja ei oleks.

„Mitte alati, pigem kipub segama teinekord, jälle rääkima endast ja siis võib-olla teeb seda mida vaja ei ole nagu.“ (MÕ3)

Näiteks kirjeldati veel, et on lapsi, kes ei otsi üldse täiskasvanu poolset tähelepanu. Lisaks tuli välja, et probleemset käitumatel lastel on keeruline viga tunnistada ning vahest võib ette tulla, et vabandamine on nende jaoks kohustuslik tegevus, mis nende laste jaoks erilist sisu ei oma. Sõnadega tunnete väljendamise osas jäid muusikaõpetajate kirjeldused enamjaolt ühisele seisukohale, kus toodi välja, et seda olukorda on raske kirjeldada, kuna verbaalsele tunnete väljendamisele ei ole tähelepanu pööratud.

„No praegu küll ei tule, ette mingit tunnete väljendamist. Pole olnud vajadust.“ (MÕ3)

Muusikaõpetajad on uskumusel, et positiivne minapilt on olemas ning see väljendub nende hinnangul laste rõõmsas ja õnnelikus olekus ja tahtmises tegutseda. Toodi välja, et verbaalselt ei ole probleemset käituvad lapsed endasse positiivset suhtumist väljendanud, kuna sellist väljendit ei olda muusikatundides kasutatud. Muusikaõpetajad kirjeldavad, et korra hoidmisega muusikatundides ei ole probleeme, kuna muusikalised tegevused on enamjaolt organiseeritud ja juhitud muusikaõpetaja poolt, mistõttu ei jää lastel vabaks organiseerimata tegutsemiseks aega.

„Aga muidu ikka hoiavad korda, mul ei ole selles rühmas absoluutselt korruga mitte mingisugust probleemi.“ (MÕ3)

3.1.4. Ülesandega seotud käitumine

Muusikatundi jõudmisega muusikaõpetajate hinnangul probleeme ei ole, kuna tundi tullaakse üldiselt koos õpetajaga ja terve rühmaga, küll tuli välja, et probleemset käitumatel lastel võib kohati tekkida takistusi ühelt tegevuselt üle minekuga, mis võib harva põhjustada muusikatundi hilinemise. Muusikaõpetajad kirjeldasid probleemset käituvate laste grupis sobivate küsimuste küsimist ülesande täitmiseks järgmiselt. Toodi välja erinevaid probleeme, näiteks, et laps ei küsi, kuna ta ei saa aru, mida temalt soovitakse, laps saab aru, mida temalt sooviti ja seetõttu ei ole vaja lisaküsimusi küsida või küsivad lapsed asjade kohta, mis konkreetsel hetkel ei puutu asjasse. Samuti toodi välja, et vahest piisab lastele ette näitamisest.

Ülesannete täitmist muusikatunnis seostavad muusikaõpetajad lapse tujuga, millega ta tundi on tulnud. Nad kirjeldavad, et kui lapsel on paha tuju, siis ta on üldiselt ka muusikatunni jooksul kas mossis või nukrameelne. Lisaks tuuakse välja, et probleemset käituvad lapsed pigem eemalduvad teistest ja tahavad olla omaette, näiteks istuda toolil. Suuliste juhiste järgimisel ei esinenud olulisi leide.

Tulemustes tuli välja, et teiste lastega koos tegutsemisel üldiselt probleemset käituvaid lapsi ei tõrjuta, samas toodi välja, et just impulsiivne käitumine võib olla põhjuseks, miks mitteprobleemset käituvad lapsed ei ole valmis probleemset käituvate lastega ühes grupis töötama. Veel ilmnes tulemustes, et teistega koos töötamine oleneb lapse tujust, millega laps on muusikatundi tulnud. Intervjuude tulemustest tuli välja, et probleemset käituvatel lastel on sageli raske mingil kindlal tegevusel pikaajaliselt tähelepanu hoida, muusikaõpetajad tõid välja, et lapsed väsivad kiiremini, nende tähelepanu hoidmine on lühiajaline ning laste mõtted on hajevil, muusikaõpetajad lisavad, et probleemset käituvatel lastel on tunduvalt keerulisem kogu nõutud aja jooksul kaasa töötada ning, et nende tegevused muusikatundides peavad olema vaheldusrikkad ja lühikesed.

„Ta lihtsalt on omas maailmas või ta läheb nagu oma mulli ära, ja siis peab teda jälle tagasi kutsuma, et “hallo, tule teeme kaasa”, sest ikkagi tegevused on ju vahelduvad, et ma ei tee nagu ühte ja sama asja järjest, et üks tegevus vahetub ju teisega, näiteks ühe istume või kaks, siis liigume ühe tegevuse, et noh need tegevused käivad hästi vahelduvalt, et ei peaks nagu pikalt ühe koha peal olema.“ (MÕ2)

Teiste ees esinemisega seoses tuli välja, et probleemset käituvad lapsed tahavad olla domineerivamad, näiteks tahavad need lapsed laulda teistest kõvemini või olla laulu- ja pillimängu ajal juhtivas rollis. Lisaks kirjeldasid muusikaõpetajad, et probleemset käituvate laste jaoks on oluline turvatunne, näiteks on need lapsed uute asjade proovimise ees (näiteks uued laulu- või ringmängud) kartlikumad. Oluliseks saab pidada ka tulemusi, kus muusikaõpetajad kirjeldavad, et probleemset käituvate laste jaoks on esinemise võimalus väga motiveeriv ning üldjuhul nad naudivad esinemist, siiski tuli välja ka, et on lapsi, kelle jaoks publikule esinemine ei sobi ning kirjeldati, et põhjuseks võib olla hirm eksimise ees. Tulemustes ilmnes, et on ka lapsi, kes käivad lihtsalt eakaaslastega kaasas, sest nende laste jaoks on oluline olla aktsepteeritud mingis konkreetses olukorras, näiteks teiste ees esinemisel on probleemset käituvate laste jaoks oluline olla eakaaslastega koos laval, isegi siis, kui nad ei julge teiste ees laulda, tantsida või pilli mängida. Õpetajad kirjeldasid, et sellisel juhul nad leiavad lapsele aktsepteeritud võimaluse esinemisprotsessis osalemiseks lapse julgustamiseks ja motiveerimiseks.

3.1.5. Probleemselt käituvate eelkooliealiste laste sotsiaal-emotsionaalsed oskused muusikalistes tegevustes

Muusikaõpetajate hinnangul on verbaalne tunnete väljendamine probleemselt käituvatel laste jaoks kohati suurem väljakutse kui mitteverbaalne tunnete väljendamine. Samuti kirjeldati, et vahest võib muusikatundi hilinemise põhjustada ka lapse hilinemine lasteaeda või kodus alguse saanud paha tuju, mis üldjuhul läheb lasteaeda jõudes üle, kuid on hetki, kus lapsel võtab rahunemine ja enesega tasakaalu leidmine aega. Veel toodi välja, et kui laps on hommikul pahurana lasteaeda tulnud, siis võib juhtuda, et ka muusikatunnis ei tule tegevustest midagi välja, samas kirjeldati, et muusikatunnis võib lapse tuju paraneda, kui ta saab teha midagi, mis talle väga meeldib või mis teda huvitab.

Tulemustest tuli välja, et probleemselt käituvad lapsed võivad tihti muutuda emotsionaalseks, kui nende kõrval keegi millestki aru ei saa, või valesti teeb. Veel toodi välja, et probleemselt käituvatel lastel võib esineda emotsionaalseid hetki olukorras, kus nad on juba päevast väsinud, näiteks toodi välja, et kui muusikatund juhtub olema lasteaiapäeva teises pooles, kerkivad esile nende laste emotsionaalsed probleemid, mis on tingitud väsimusest, motivatsioonilangusest ja lisaks tuleb ette tujude kõikumist. Samuti tuli tulemustes välja, et kuna lapsed on muusikatunnis nii lühikest aega, siis alati ei tule muusikaliste tegevuste käigus välja nende negatiivseid emotsioone. Muusikaõpetajad tõid veel välja, et probleemselt käituvad lapsed võivad vahest oma emotsionaalsusest olla liiga pealetükkivad. Lisati, et nendel lastel ei ole oskust oma emotsioone kontrollida, mistõttu näitavad nad kõike välja, kuidas nad ennast parasjagu tunnevad.

„Tema näitab emotsioone välja, ta nagu endale ei jäta väga, et ta ei ole eriti vaoshoitud, kui paha tuju on või kui on hea tuju, siis ka muidugi, aga no sellisel juhul siis ei ole nagu see probleem. Aga ta nagu teiste lastega ka võib nagu natukene võib-olla halvasti käituda või niiviisi pirtsutada, et see või too ei kõlba. Tal nagu arenguruumi veel on ja oleks vaja küll arendada jah.“ (MÕ5)

Veel selgus, et probleemselt käituvatel lastel, kellel on olemas oskus ennast väljendada nii negatiivselt, kui positiivselt võivad aegajalt hätta jääda nende tunnete kontrollimisega. Toodi välja, et probleemselt käituvad lapsed oskavad oma tundeid väljendada näiteks läbi laulu või tantsu. Muusikaõpetajate jaoks oli oluline märkida, et probleemselt käituvate laste emotsionaalsete oskuste arengu toetamine peaks kindlasti koolis jätkuma.

„Et meie ju võime siin ette valmistada neid lapsi, üks ole, aga kui koolis kõik ära lõigatakse ja seal seda arengut edasi ei toimu, et siis ongi see küsimus, mis siis saab? Mis

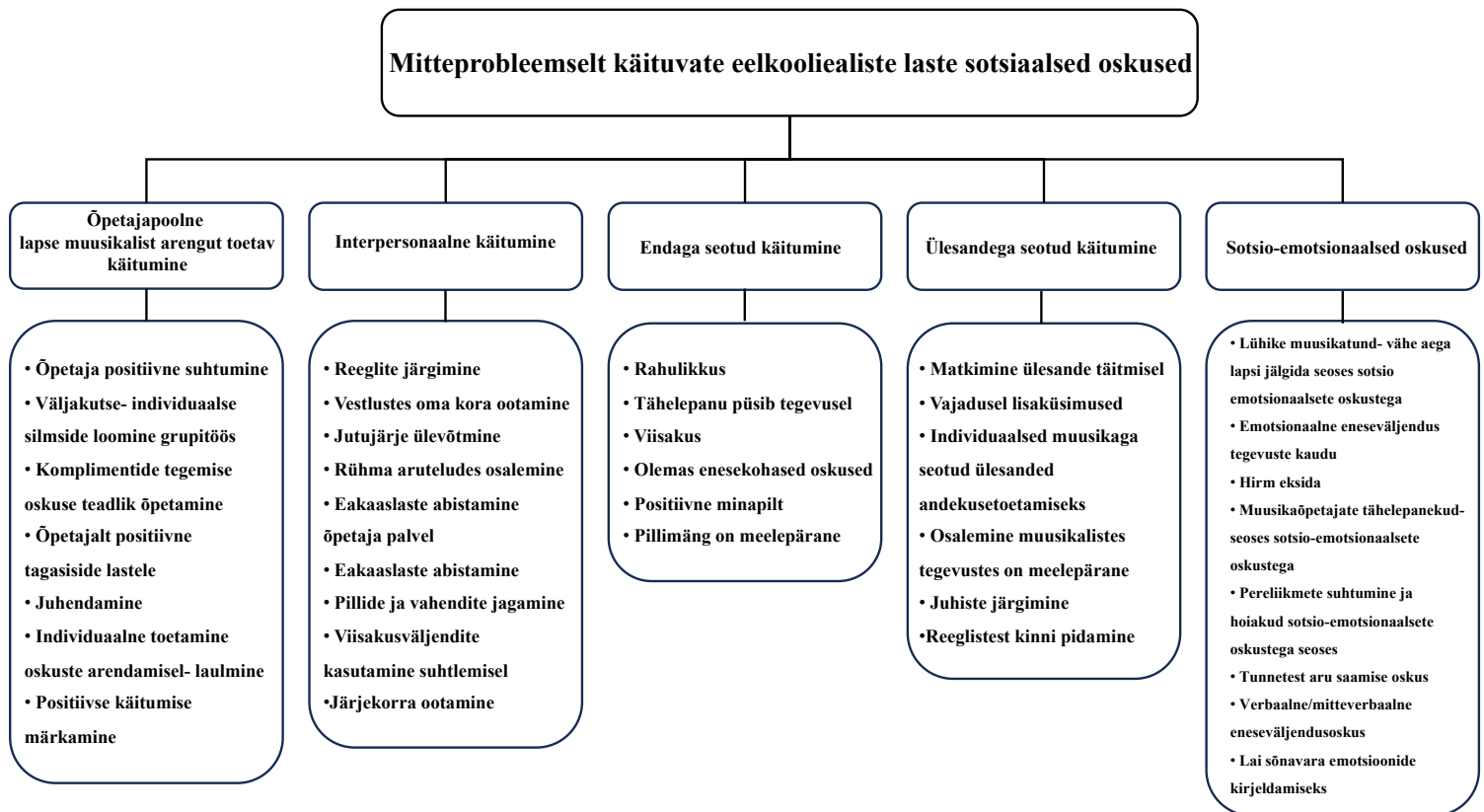
nendest vaasekestel siis saab? Siis tekivadki need igasugused vaimsed probleemid ja ei saa endaga hakkama ja lõpuks ongi siis depressioon ja eneselõikumised ja kõik sellised asjad, et see on tegelikult nii suur teema, see on nii suur teema, just laste emotsionaalse arengu toetamine.“ (MÕ5)

Emotsionaalse arengu kirjeldustes toodi muusikaõpetajate poolt välja, et on lapsi, kelle hirm eksimise ees on niivõrd suur, et see pärsib lapse vaba emotsionaalsust muusikalistes tegevustes. Lisaks tuli välja, et emotsionaalne areng on seotud ka koduse toetuse ja vanusega.

3.2. Mitteprobleemselt käituvate eelkoolialiste laste sotsiaalne areng muusikalistes tegevustes muusikaõpetajate hinnangul

Selles peatükis tuuakse välja tulemused, kus muusikaõpetajad kirjeldasid mitteprobleemselt käituvate eelkoolialiste laste sotsiaalseid oskuseid. Tulemuste ilmestamiseks kasutatakse tsitaate intervjuudest, mida on sisu mõistmiseks korrigeeritud. Andmeanalüüsi tulemusena tekkinud koodipuu kategooriatest mitteprobleemselt käituvate laste kohta on välja toodud joonisel 2. Tulemusi kirjeldatakse vastavalt moodustunud peakategooriate alusel:

Õpetajapoolne lapse muusikalist arengut toetav käitumine, interpersonaalne käitumine, endaga seotud käitumine, ülesandega seotud käitumine ja sotsio-emotsionaalsed oskused.

Joonis 2. Mitteprobleemselt käituvate laste grupi kohta moodustunud koodipuu

3.2.1. Eelkooliealise lapse muusikalist arengut toetav õpetaja poolne käitumine

Intervjuude tulemustest selgus, et viisakusvormide kasutamisel suhtlemise ajal on muusikaõpetajad või rühmaõpetajad muusikatunnis ise suuresti eeskujuks, samas väljend „aitäh“ on mitteprobleemselt käituvatel lastel hästi omandatud. Veel tuli välja, et kuna lapsed tuuakse terve rühmaga koos tundi on individuaalne silmside loomine konkreetselt ühe lapsega keeruline. Samas lisati, et see on oluline, ühtlasi peeti oluliseks ka sobiva hääletooni kasutamist.

„Meil ei ole päris niisugust tundi tulemist, et ma päris igale lapsele kohe niimoodi silma vaatan, et nad tulevad mul nagu kõik korraga.“ (MÕ4)

Muusikaõpetajad kirjeldasid, et komplimentide tegemine ja teistele hästi ütlemine on oskus, mida peab teadlikult, põhjalikult ja pikaajaliselt lastele õpetama, lisati, et lapsed üldjuhul komplimente ei tee. Intervjuudest selgus, et pigem on õpetajad ise need, kes lastele

positiivset tagasisidet jagavad, kui neil on näiteks midagi hästi muusikalise tegevuse käigus välja tulnud. Intervjuudest selgus, et muusikaõpetajad toetavad oma tegevuste rühmas toimuvat, näiteks toodi välja, et kui rühmas on käsil toitumisega seotud teemad, siis muusikaõpetajad kasutavad oma tunnis laule, pillimängu või laulumängu, mis on seotud toitumisega.

„Miks nii üldine küsimus? Pigem on need rühmad, need tegevused mis toetavad, et mina olen õpetajana see, kes võtab selle rühma, ütleme, mis rühmas õpitakse, siis ma muusikatundides toetan oma tegevustega täpselt sedasama teemat, et kui neil on rühmas toitumine, siis mina laulan toitumisest ja mängin toitumismänge, sest tähendab, pigem siis areng on see, et ma toetan seda, mida nad rühmas õpivad.“ (MÕ2)

Muusikaõpetajate kirjeldustest tuli välja, et mitteprobleemselt käituvate laste puhul on mõnel juhul märgata andekusele kaldumist, mida muusikaõpetajad enda sõnul ka toetada ja arendada püüavad, näiteks individuaalse juhendamise kaudu laulmisel või pillimängus.

3.2.2. Interpersonaalne käitumine

Tulemustes, mis on seotud mitteprobleemselt käituvate laste ja reeglite järgimisega toodi välja, et üldjuhul ei ole nendel lastel reeglite järgimisega probleeme. Intervjuudest selgus, et mitteprobleemselt käituvatel lastel ei ole esinenud tunnete kontrollimisega probleeme.

Muusikaõpetajad tõid välja, et enamjaolt on mitteprobleemselt käituvatel lastel väljendid „palun“ ja „tänan“ selged, kuid vahest ununevad need sõnad ära, mistõttu peeti oluliseks nende väljendite kasutamisel järjepidevust.. Tulemustest tuleb välja, et muusikaõpetajate arvates on mitteprobleemselt käituvatel lastel silmside hoidmine tundi tulles olemas, ent samas nad ei saa seda kinnitada, kuna ei ole seda teadlikult jälginud või sellele tähelepanu pööranud.

Õpetaja palvel eakaaslaste abistamine ei valmista mitteprobleemselt käituvate laste seas muusikaõpetajate hinnangul probleeme, küll aga toodi välja, et neil võivad puududa veel oskused ise minna teadlikult abi pakkuma. Toodi välja, et need lapsed on valmis eakaaslast aitama nii tantsukoha leidmisel, õige rütmi mängimisel ning on alati valmis abistama ka õpetajat, kui seda on palutud.

Muusikaõpetajate hinnangul ei ole mitteprobleemselt käituvatel lastel keeruline toime tulla ka muusikatunnis aset leidvates rühmaaruteludes. Toodi välja, et lapsed peavad pausi ja pigem ei söösta teise lapse jutule vahele, vaid nad ootavad oma korda ja räägivad siis. Veel toodi välja, et mitteprobleemselt käituvad lapsed pigem mõtlevad enne, mida öelda, otsivad

silmsidet ja alles siis annavad märku soovist vestluses osaleda. Komplimentide tegemise ja teistele hästi ütlemise kohta toodi välja, et lapsed ise ei tule selle peale, et teisele midagi hästi öelda. Tulemustes selgus, et pillide ja vahendite jagamisel teiste lastega ei ole mitteprobleemselt käituvate laste puhul probleeme.

3.2.3. Endaga seotud käitumine

Intervjuude tulemustest selgub, et mitteprobleemelt käituvatel lastel ei ole muusikatunnis käitumisega mingisuguseid probleeme. Toodi välja, et need lapsed on tunnis rahulikud, käituvad eeskujulikult, kuulavad ja järgivad reegleid ja on viisakad. Lisati, et üldjuhul ei ole mitteprobleemselt käituvatel lastel probleeme ka tähelepanu hoidmisega ühel tegevusel.

Tulemustest ilmnes, et need lapsed, kes on rahulikud suhtuvad üldjoontes ka iseendasse positiivselt. Kirjelduste järgi saab välja tuua, et mitteprobleemselt käituvate laste positiivne suhtumine iseendasse ei ole verbaalne, vaid võib väljenduda ka mitteverbaalse eneseväljenduse kaudu, näiteks rõõmus ja positiivne olek. Muusikaõpetajad on arvamusel, et mitteprobleemselt käituvad lapsed oskavad ennast hinnata.

„Noh, selles mõttes, et see laps, kes nagu on rahulik üldjoontes, siis ta nagu on enda vastu ka sõbralik, et need, kes nagu närvilised on ja agressiivsed, need nagu kipuvad endale liiga tegema, et see on kuidagi sellega seotud.“ (MÕ4)

Sotsiaalse arengu aspektidest toodi välja, et mitteprobleemselt käituvad lapsed on sõnakuulelikud, koostöövõimelised ja nendega ei pea kunagi pahandama. Lisati, et nende laste kohta on raske midagi rääkida, sest nad on lihtsalt head lapsed.

3.2.4. Ülesandega seotud käitumine

Küsimuste küsimisel laste poolt ei näe muusikaõpetajad muusikalistes tegevustes vajadust. Nad lisavad, et laps õpib matkides ja enamjaolt piisab neile ette näitamisest, nad kirjeldasid, et laps õpib matkimise teel. Siiski toodi välja, et on lapsi, kes küsivad ülesande täitmiseks lisaküsimusi. Suuliste juhiste järgimisel ülesannete täitmisel toodi välja, et mitteprobleemselt käituvatel lastel juhiste järgimisega probleeme ei ole, lisati, et lapsed täidavad ülesandeid vastavalt kokkulepitud reeglitele ja ei hoia ülesande täitmisest kõrvale.

3.2.5. Mitteprobleemselt käituvate eelkooliealiste laste sotsiaalemotsionaalsed oskused muusikaliste tegevustes

Muusikaõpetajate hinnangul on neil keeruline mitteprobleemselt käituvaid lapsi emotsionaalsete oskustega seoses kirjeldada, kuna nende lastega ei ole emotsionaalses vallas probleeme ning samuti tuli põhjusena välja nende laste lühiajaline viibimine muusikatunnis.

„Oh taevas, ma räägin, et mul on seda nii keeruline kirjeldada, sest ma näen neid ju nii lühikese aja jooksul.“ (MÕ4

Õpetajad toovad mitteprobleemselt käituvate laste puhul välja, et nende emotsionaalsus väljendub rohkem laulu, pillimängu või tantsu kaudu. Toodi välja, et on esinenud küll kergelt solvumist aga vihastamist ja pahameelt ette ei ole tulnud. Samas tuli välja, et nende laste puhul võib tulla ette olukordi, kus nad murduvad ja hakkavad nutma, näiteks sõnade unustamisel laulmise ajal. Muusikaõpetajad on tähele pannud, et muusikaliste tegevuste kaudu on lapsed muutunud emotsionaalsemaks, nad on hakanud tajuma erinevaid emotsionaalseid aspekte, näiteks muusikapala meeleolu tajumine. Lisaks tuuakse välja, et laste emotsionaalse arengu ühe olulise toetajana nähakse perekonna suhtumist ja hoiakuid.

Teiste tunnetest aru saamisega mitteprobleemselt käituvatel lastel probleeme ei ole, nad tajuvad teise lapse rõõmu ja kurbust ning oskavad koos nendega rõõmustada või vastupidi kurvastada. Nad märkavad, kui kellelgi on miskit pahasti ning samuti oskavad nad ennast verbaalselt väljendada ilma probleemideta, muusikaõpetajate hinnangul on see võimalik, kuna neil on piisavalt lai sõnavara. Samuti ei ole probleeme mitteverbaalse eneseväljendusega.

4. Arutelu

Käesoleva magistr töö eesmärgiks oli välja selgitada, millised on muusikaõpetajate hinnangud probleemselt ja mitteprobleemselt käituvate 5-6 aastaste eelkooliealiste laste sotsiaalsete oskuste kohta muusikaliste tegevuste käigus. Järgnevalt arutletakse magistr töö olulisemate tulemuste üle.

Aeg, mil on vaja hakata valmistuma kooliks, toob endaga kaasa suuri muutuseid ning lapsed vajavad sellises olukorras mitmekülgset täiskasvanu poolset toetust, et lapse mina-pildiga seotud sotsiaalne, emotsionaalne, vaimne, kui ka füüsiline areng oleks toetatud.

Käesoleva magistr töö tulemuste põhjal saab öelda, et muusikalistel tegevustel lasteaias on kanda väga oluline roll nii probleemselt, kui mitteprobleemselt käituvate laste

gruppi kuuluvate sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengu toetajana. See järeldus langeb kokku varasemate uuringutega (Pehk, 2005 ; Rützel *et al.*, 2001), kus on leitud tõendeid muusika, kui võimsa vahendi kohta laste sotsiaalse ja emotsionaalse oskuste arengu toetajana. Kesksel kohal olid käesoleva magistr töö raames muusikaõpetajate kirjeldused muusikalistest tegevustest laste sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste kohta.

Muusikaõpetajate kirjeldustest tuli välja asjaolu, et üleminekul lasteaiast kooli ei ole laste emotsionaalne ja sotsiaalne areng piisavalt toetatud. Heinla (2020) sõnul on oluline silmas pidada, et alushariduses väärtustatakse loovuse rolli üldises arengus ning samuti toetatakse lapse kognitiivsete, sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arenemist, lisaks tuleb mõelda, sellele, et eelnimetatud oskuste arengu toetamine jätkuks koolis erinevate õppevaldkondade lõikes.

Oma töös näevad muusikaõpetajad lisaks rõõmudele ka takistavaid asjaolusid laste oskuste arendamisel, kuid nad on ise välja toonud ka lahendusi, näiteks individuaalne lähenemine õpetamisele või töötamine väikeses grupis, mis nende hinnangul toetab pillimängu, tantsu ja laulu kaudu mõlemasse gruppi kuuluvate laste arengut igakülgset. Seda tulemust kinnitavad Häidkind *et al.* (2013), et muusikaõpetajal on võimalus vastavalt vajadusele tegutseda lastega individuaalselt või väikestes gruppides.

Muusikaõpetajad olid seisukohal, et professionaalne muusikaõpetus ei tohiks lasteaiast kaduda, sest sellisel juhul kaoks üks oluline võimalus arengu toetamisel ära, kuna muusikaõpetajad näevad muusikalisi tegevusi ühe võimalusena nende laste sotsiaalse arengu toetamisel, kes kuulusid probleemset käituvate laste gruppi, seda nii julge eneseväljenduse tekkimise toetamiseks, kui ka liigse kehalise ja verbaalse eneseväljendamise taltsutamiseks. Samuti tuli välja, et muusikaliste tegevuste kaudu on võimalik õppida teistega koos tegutsemist ehk koostööoskust ning teistega arvestamist. Mistõttu on töö autori hinnangul läbi mõeldud ja hästi kavandatud muusikalised tegevused eelkoolieas sotsiaalsete ja emotsionaalsete probleemidega tegelemiseks väga hea võimalus. Seda mõtet kinnitab ka Stamou (2002), kui ta kirjeldab, et järjepidevus on mingite kindlate oskuste õppimisel väga oluline.

Henno (2005) kohaselt peetakse matkimist, kui sotsiaalse õppimise suunda lapseas igasuguste hoiakute ja väärtuste baasiks (Henno, 2005), mistõttu tundus magistr töö autori jaoks huvitavana asjaolu, et tulemuste järgi puudub probleemset ja mitteprobleemset käituvate laste gruppi kuuluvatel eelkooliealistel komplimentide tegemise ja teistele hästi ütlemise oskus, sest muusikaõpetajate kirjelduste kohaselt vajab sellise oskuste õpetamine teadlikku tegutsemist ja nad ei ole nad selle teemaga teadlikult tegelema. Seega on

käesolevas magistritöös kogutud andmete põhjal võimalik teha järeldus, et kui laps õpib täiskasvanut matkides ja jäljendades, siis täiskasvanu eeskuju mingite oskustega teadlikult tegelemiseks ja kinnistamiseks on väga oluline, sest Sikka (2009) järgi on õpetaja see, kes loob lapsele õppimiseks sobiva keskkonna, kus lapsel on turvaline ja meeldiv areneda.

Magistritöö tulemustest selgus, et probleemset käituvate laste gruppi kuuluvad eelkooliealised tunnevad end nukra ja õnnetuna, kui nad kehva käitumise tulemusena tegevusest eemaldatakse, sest nende jaoks on väga oluline olla kaasatud, märgatud ja tunnustatud, mis ühtib Simpson'i (2013) tähelepanekuga, kus koolieelses eas toetamata ja arendamata jäänud sotsiaalsed oskused on üheks võimalikuks puudujäägiks, mis hilisemas elus takistavad võimekust kohanemiseks, soodustavad ebaedukate sotsiaalsete suhete tekkimist ja võivad isegi viia vaimse tervise probleemideni, millele pöörasid tähelepanu ka uurimuses osalenud muusikaõpetajad. Töö autori hinnangul pärsib igasugune kriitika lapse suunas, kes püüab olukorraga parimal viisil toime tulla, tema loovust ja enesehinnangut ning samuti ei toeta probleemset käituvate laste gruppi kuuluvate eelkooliealiste muusikatunnist eemaldamine nende arengut.

Tulemustes ilmnes, et probleemset käituvate laste gruppi kuuluvatel eelkooliealistel lastel on tihti raskem kontrollida enda impulsiivsust rühmaga koos tegutsedes, mistõttu võivad nad eakaaslased endast eemale tõrjuda, samuti tuli välja, et need lapsed on tihti häälekamad ja ei jõua oma järjekorda vestluses oodata, ning sekkuvad valjuhäälselt ootamata oma korda. Probleemset käituvate laste gruppi kuuluvatel lastel tuleb muusikaõpetajate hinnangul ette probleeme vabandamisega ja teiste abistamisega. Mitteprobleemset käituvad lapsed kasutavad kirjelduste kohaselt vaikset hääletooni, ootavad oma korda, on viisakad ja ei sekku vestlusesse, kui ei ole õige aeg. Sellest tulemusest võib järeldada, et nendele lastele, kes kuulusid probleemset käituvate laste gruppi ja kellel ilmnes probleeme impulsiivsusega on vaja pakkuda tuge ning nende arengu toetamine nõuab tõenäolisemalt suuremaid pingutusi (Saat, 2005), samas kui mitteprobleemset käituvate laste gruppi kuuluvad eelkooliealised lapsed omandavad sotsiaalsed oskused kerge vaevaga. Magistritöö tulemustest võib järeldada, et nii probleemset, kui mitteprobleemset käituvate laste gruppi kuuluvatel lastel on olemas positiivne minapilt.

Muusikatund (sealhulgas musitseerimine üksi ja koos teistega, laulmine, laulumängud, tantsumängud ja pillimäng) on muusikaõpetajate kirjelduste kohaselt mõlema laste grupi jaoks aeg, kus lapsed saavad ennast vabalt väljendada ja tunda hästi. Seda tulemust toetab Mellov'i (1999) mõte, et muusika on justkui vahend, mille kaudu saab inimene end avada ja

avastada, muusika aitab inimesel ennast tundma õppida ning muusikal on võime kõita meeli tervikuna, mis mõjub vabastavalt.

Mitteprobleemselt käituvad lapsed väljendavad ennast ülesande täitmisel enamjaolt laulu, tantsu või pillimängu kaudu, ülesande täitmiseks küsivad üldjuhul vaid ülesandega seotud täiendavaid küsimusi. Probleemselt käituvate laste gruppi kuuluvatel lastel ilmnes rohkem verbaalset eneseväljendust ülesannete täitmisel, küsimuste küsimisel ülesande täitmiseks pööravad nad rohkem tähelepanu ülesandeväliste teemadele. Järelikult on nende laste jaoks oluline olla märgatud ning nende jaoks on suhtlemine eakaaslase või täiskasvanuga tähtis. Uurimistöo autori hinnangul on küsimuste küsimine lapse poolt aktsepteeritav, kuid siiski on oluline välja tuua, et probleemselt käituvate laste gruppi kuuluvate laste puhul on vaja kindlameelselt ja järjepidevalt õpetada neile erinevates sotsiaalsetes olukordades toime tulemist, näiteks grupis tegutsemisel. Seda mõtet kinnitab ka (Kask, 2018), kus muusikalistes tegevustes osalemine aitab kaasa ja annab võimaluse ennast tulevikus selgelt ja arusaadavalt väljendada ja muusikaga tegelemine aitab endaga tulevikus paremini toime tulla.

Muusikaõpetajate hinnangutele tuginedes saab öelda, et probleemselt käituvate laste gruppi kuuluvatel lastel ei ole probleeme kõva häälega laulmisel hoolimata, kas laulusõnad on omandatud, tuli välja, et mitteprobleemselt käituvate laste grupis esineb olukordi, kus näiteks andekusele kalduv laps laulusõnade ununemisel nutma puhkeb. Selline tulemus võib viidata hirmule eksimise või läbikukkumise ees, samuti võib see viidata olukorrale, kus mitteprobleemselt käituvatel lastel nõutakse häid tulemusi juba koolieelses eas. Siinkohal on oluline välja tuua, et seda võib põhjustada traditsiooniline õppe-kasvatustöö, kus tähelepanu on koondunud akadeemilise õppekava täitmisele ning vähem saavad tähelepanu õppetöö käigus suhete ja emotsioonidega seotud teadmised ja oskused (Saat, 2005).

Kuigi reeglite järgimine ja nendest kinnipidamine on muusikaliste tegevuste käigus oluline, tasub siinkohal meeles pidada, et õppimine ja õpetamine oleks huvitav, mitmekesine ning aitaks lapsel kogeda positiivseid emotsioone. Kuna muusikaõpetuse rolliks koolieelses eas peetakse lapse igakülgse arengu toetamist ning ühtlasi omandab laps suure osa oma teadmistest ja oskustest just lasteaias saab kokkuvõtteks öelda, et magistritöö uurimuse tulemused kinnitasid, et muusikaõpetus koolieelses eas on muusikaõpetajate hinnangul üks olulisemaid õppetegevusi, mille kaudu on võimalik toetada laste arengut igakülgsest, kuid olulisemaks peeti siiski võimalust toetada sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut probleemselt käituvate laste hulgas. Tuginedes ülaltoodule, võib öelda, et uurimistöös püstitatud eesmärgi järgi olid uurimuse tulemused ootuspärased.

Piirangud

Töö ühe piiranguna toob töö autor välja, et ligipääs uuritavateni oli piiratud - väike huvi osalemiseks, pikad läbirääkimised ja muusikaõpetajate madal motivatsioon/hirm uurimuses osalemiseks. Tulevikus võiks uurida, kas ja kuidas arendavad muusikalised tegevused eelkooliealiste laste sotsiaalseid ja emotsionaalseid oskuseid ning samuti võiks tulevikus läbi viia sarnase tegevus- või mõju-uuringuna.

Töö praktiline väärtus

Töö praktiline väärtus on nii osalevatele lasteaedadele kui ka teistele haridusasutustele, kes taotleavad nüüdisaegsest õpikäsitusest tingitud mitmekesisist lähenemist õppimisele ja õpetamisele laste sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengu toetajana. Tööl on praktiline väärtus ka töö autorile isiklikult, kuna praktikuna näeb ta oma igapäevases töös, kuidas silmnähtavalt vajavad lapsed järjest enam tuge sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskustega toime tulemisel. Toetudes teooriale on sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut töö autori hinnangul võimalik ühe lähenemisenä toetada muusikaliste tegevuste kaudu. Kuna erinevad uuringud kinnitavad, et muusikalistes tegevustes osalemine parandab laste sotsiaalseid ja emotsionaalseid oskuseid, näeb käesoleva töö autor võimalust uurimustöö tulemusi laiemalt oma kogukonnas propageerida ning seeläbi tekitada võimalus käesolevale temale laiapõhjalisemat tähelepanu pöörata.

Tänu sõnad

Käesoleva magistr töö autorina olen südamest tänulik töö juhendajale. Aitäh, Kristi Kõiv, et olid valmis appi tulema olukorras, kust väljapääsu ei paistnud olevat. Täna sind, et uskusid töö valmimisse lõpuni. Aitäh, et olid abiks oma tarkuse, nõu ja jõuga, samuti täna sind, et olid valmis minuga ka hilistel öötundidel pikki telefonikõnesid pidama ja töö üle arutlema. Veel soovin tänada käesoleva magistr töö retsensenti. Olen väga tänulik ka osalenud lasteaedadele, rühma- ja muusikaõpetajatele- aitäh, et leidsite kiirel ajal võimaluse töö valmimisse panustamiseks. Erilise tänu soovin anda oma perele, kes kannatlikult töö valmimist ootasid ja andsid mulle jõudu, kui minul seda enam ei olnud. Ma täna teid siiralt toetava hoiaku ja suhtumise eest! Veelkord, siirad tänud kõigile, kes ühel või teisel moel minu magistr töö valmimisse panustasid hea mõtte, sõna või nõuga.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud käesoleva lõputöö ise ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kasutatud kirjandus

- Alumäe, T., Tilk, O., Asadullah. Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech. Baltic HLT 2018. <http://bark.phon.ioc.ee/webtrans/>. Beer, L. E., & Birnbaum, J. C. (2019). *Using music in child and adolescent psychotherapy*. Guilford Publications.
- Gooding, L. (2009). Enhancing Social Competence in the Music Classroom. *General Music Today*, 23(1), 35–38. <https://doi.org/10.1177/1048371309342531>
- Goodman, R (1997). SDQ; *Strength & Difficulties Questionnaire*. <https://www.sdqinfo.org/py/sdqinfo/b3.py?language=Estonian>
- Hallam, S. (2010). The power of music: Its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people. *International Journal of Music Education*, 28(3), 269–289. <https://doi.org/10.1177/0255761410370658>
- Hallam, S., & Himonides, E. (2022). *The Power of Music: an exploration of the evidence*. Open Book Publishers.
- Heinla, E. (2020). Lapse loovuse hoidmine ja arendamine. Tartu: AS Atlex.
- Henno, K. (Ed.). (2005). *Laps ja lasteaed: lasteaiaõpetaja käsiraamat*. Atlex.
- Ilari, B. (2016). Music in the early years: Pathways into the social world. *Research Studies in Music Education*, 38(1), 23–39. <https://doi.org/10.1177/1321103X16642631>
- Kikas, E. (2005). Õpioskused ja nende õpetamine [Study skills and their instruction]. *Tartu: Tartu University*, 47-94.
- Kriips, H. (2019). Emotsioonidest. *Suhtlemiskonfliktid lastega ja laste ümber*. Tartu: Atlex OÜ
- Kõiv, K. (2003b). Sotsiaalsed oskused ja nende arendamine. H. Tälli, & M. Maser (Toim), *Terviseedendus lasteaias*. Tartu: Tervise Arengu Instituut.
- Laherand, M. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Lee, L., Lin, H. F., & Ho, H. J. (2022). The Influence of Music Education on the Academic Behavior for Preschool Children with Autism. *Qeios*.

- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., & Strömpl, J. (2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, & T. Vihalemm (toim). Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <https://samm.ut.ee/intervjuu>.
- Männamaa, M. (2008). Intervjuu. E. Kikas (Toim), Õppimine ja õpetamine koolieelses eas (lk 159-163). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Mellov, Z. (1999). *Rütmika-loov liikumine: metoodiline käsiraamat*. Koolibri.
- Muldma, M. (2008). Muusikaline kasvatus. E. Kikas (Toim), Õppimine ja õpetamine koolieelses eas (lk 256-271). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Muldma, M., & Kiilu, K. (2009). Valdkond "Muusikaõpetus". *Õppe-ja kasvatustegevuse valdkonnad [Areas of teaching and education activity]*, 91-107.
- Mursell, J. L., & Glenn, M. (1931). The psychology of school music teaching.
- Ots, A. (2005). *Üldoskused-õpilase areng ja selle soodustamine koolis*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Oare, S. (2011). Practice education: Teaching instrumentalists to practice effectively. *Music Educators Journal*, 97(3), 41-47.
- Oare, S. (2012). Decisions made in the practice room: A qualitative study of middle school students' thought processes while practicing. *Update: Applications of Research in Music Education*, 30(2), 63-70.
- Richter, J., Sagatun, Å., Heyerdahl, S., Oppedal, B., & Røysamb, E. (2011). The strengths and difficulties questionnaire (SDQ)–Self-Report. An analysis of its structure in a multiethnic urban adolescent sample. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52(9), 1002-1011.
- Rüütel, E., Elenurm, T., Pehk, A., Tomberg, M., & Visnapuu, P. (2001). Loomismäng. *Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool Terviseuuringute labor*.
- Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. Rootalu, K., Kalmus, V., Masso, A., & Vihalemm, T., (toim). Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <http://https://samm.ut.ee/valimid>.

- Saat, H. (2005). Sotsiaalsed oskused: kontseptsioon ning arendamise ja hindamise võimalused koolis. A. Ots (Toim.). *Üldoskused–õpilase areng ja selle soodustamine koolis*, 129-162.
- Saks, K., & Virnas, J. (2018). Õpilafirmade programmi mõju noorte sotsiaalsetele oskustele. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education*, 6(2), 66-90. <https://doi.org/10.12697/eha.2018.6.2.04>
- Scoring the SDQ. (2016). <https://www.sdqinfo.org/a0.html>
- Sikka, H. (2009). Lasteaiaõpetajate hinnangud kooliminevate laste arengule. *Eelkoolihariduse efektiivsus ja selle jätkusuutlik areng põhikoolis. Koost L. Talts. Tallinn.*
- Simpson, J. (2013). *The effect of music therapy on social skills training in a preschool setting* (Doctoral dissertation, The Florida State University).
- Sloboda, J. (2000). Muusikaline meel. *Kognitiivne muusikapsühholoogia*.
- Stamou, L. (2002). Plato and Aristotle on music and music education: Lessons from ancient Greece. *International Journal of Music Education*, (1), 3-16.
- Talts, L., Kukk, A., Sikka, H. (2009). Alghariduse tõlgendusest erinevates haridussüsteemides. *Eelkoolihariduse efektiivsus ja selle jätkusuutlik areng põhikoolis. Koost L. Talts. Tallinn.*
- Teadustöö eetika (s.a.). <https://www.eetika.ee/et/teaduseetika/teadustoo>
- Vinter, K., Slabina, P., & Slabina, K. (2014). Soovitused muutunud (uue) õpikäsituse juurutamiseks. *Collegium Estonicum*, 35.
- Weinberger, N. M. (1998). The Music in Our Minds. *Educational leadership*, 56(3), 36-40
- Õunapuu, L. (2010). Üliõpilaste kirjalikud tööd. *Metoodiline juhend magistritöö, seminaritöö*.
- Õunapuu, L. (2012). Valimid kvantitatiivsetes ja kvalitatiivsetes uurimustes. *Tartu Ülikool.[WWW] http://www.eope.ee/_download/euni_repository/file/3402/sisupakett3.zip/index.html (23.05. 2014).*

Young, S. (2003). *Music with the under-fours*. Routledge.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ester Tamm,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Muusikaõpetajate hinnangud probleemset ja mitteprobleemset käituvate eelkooliealiste laste sotsiaalsete oskuste kohta lasteaia muusikatundides“, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ester Tamm

24.05.2023